

DAVID SILVERMAN

AKO ROBIŤ KVALITATÍVNY VÝSKUM

AKO ROBIŤ KVALITATÍVNY VÝSKUM: PRAKTICKÁ PRÍRUČKA – napísaná živým a prístupným štýlom – je praktickým návodom, ako robiť kvalitatívny výskum. Poskytne odpovede na všetky otázky, ktoré zaujmajú začínajúceho výskumníka.

Kniha sa zakladá na autorových úspešných kurzoch a úvodných výskumných workshopoch. David Silverman názorne ukazuje, že remeselné zručnosti kvalitatívneho výskumu sa najlepšie naučíte uplatnením teoretických poznatkov o rôznych metodológiách v praxi. Na každú fázu výskumného procesu uvádza príklady a doplňujúce cvičenia na overenie si poznatkov a rozvoj praktických zručností.

PRÍRUČKA OBSAHUJE PRÍPADOVÉ ŠTÚDIE A PRÍKLADY SKÚSENOSTÍ ŠTUDENTOV „Z TERÉNU“.

Dobrou pomôckou sú aj prehľady, zhrnutia kľúčových zručností a slovník pojmov. Autor poskytuje praktické odporúčania, týkajúce sa týchto kľúčových problémov a stratégií:

- ako zúžiť výskumnú tému a definovať „originalitu“
- ako viesť výskumný denník a písať výskumnú správu
- ako prezentovať výskum pred rozdielnym publikom.

DAVID SILVERMAN pôsobí ako emeritný profesor sociológie na Goldsmiths College, University of London. Je autorom bestsellerov *Interpreting Qualitative Data* (1993), *Qualitative Research: Theory, Method and Practice* (1997) a redaktorom edície vydavateľstva Sage venovanej predstavovaniu kvalitatívnych metód.

www.ikar.sk

ISBN 80-551-0904-4

9 788055 109046

Perfektná učebnica pre začínajúcich kvalitatívnych výskumníkov.
Vrelo ju odporúčim svojim študentom.
Jay Gubrium, University of Florida

pegas

DAVID SILVERMAN

AKO ROBIŤ
KVALITATÍVNY
VÝSKUM

Praktická príručka

**V edícii PEGAS
8. zväzok**

David Silverman
Doing Qualitative Research
A Practical Handbook

English language edition published by Sage Publications
of London, Thousand Oaks and New Delhi
Copyright © David Silverman 2000
Chapter 12 © Clive Seale, 2000
First published 2000. Reprinted 2000
Translation © 2005 by Martin Štulrajter
Jacket design © 2005 by Viera Fabianová
Slovak edition © 2005 by Ikar

Všetky práva vyhradené. Bez písomného povolenia vydavateľov
nemožno žiadnu časť knihy publikovať ani ukladať
do pamätí digitálnych médií, resp. rozširovať touto cestou.

Z anglického originálu David Silverman: Doing Qualitative
Research, A practical Handbook (Sage Publications, London,
2003) preložil Martin Štulrajter.
Redigovala Viera Havránková.
Obálku navrhla Viera Fabianová.
Technická redaktorka Elena Benková.
Vydalo vydavateľstvo Ikar, a. s., Bratislava v roku 2005
ako svoju 1870. publikáciu.
Sadzba a zalomenie do strán Ikar, a. s., Bratislava.
Vytlačili Tlačiarne BB, spol. s r. o., Banská Bystrica.

ISBN 80-551-0904-4

Mojim študentom

Obsah

Úvod	9
Prvá časť • KONTEXT	13
1 Čo je kvalitatívny výskum?	13
Rôzne podoby kvantitatívneho výskumu	15
Kritika kvantitatívneho výskumu	17
Rôzne podoby kvalitatívneho výskumu	19
Kritika kvalitatívneho výskumu	21
Záver	23
Zhrnutie	24
2 Skúsenosti z výskumu I	26
Georgiin výskumný denník	27
Setin výskumný denník	29
Vickin výskumný denník	33
Zhrnutie	39
3 Skúsenosti z výskumu II	43
Interview	44
Etnografické štúdie	49
Texty	52
Zvukové nahrávky	55
Videozáznamy	57
Kombinovanie metód	60
Zhrnutie	63
4 Čo sa považuje za originálne?	66
Originalita	67
„Profesionalita“	68
Nezávislé kritické myslenie	69
Poznámky na záver	71
Zhrnutie	71
Druhá časť • AKO ZAČAŤ	73
5 Výber témy	73
Zjednodušujúci induktivizmus	73

Taktika „kuchynskej výlevky“	76
Veľká teória	76
Stratégie pre zjednodušujúcich induktivistov	77
Stratégie pre výlevkárov	79
Stratégie pre veľkých teoretikov	83
Poznámky na záver	84
Zhrnutie	84
6 Teória v kvalitatívnom výskume	87
Čo je teória?	88
Teórie, modely a hypotézy	89
Zovšeobecňovanie a vytváranie teórie	95
Ako vytvárať z dát teórie	96
Záver	97
Zhrnutie	98
7 Výber metodológie	100
Prípadová štúdia: poradenstvo týkajúce sa HIV	103
Používať viaceré metódy?	110
Poznámky na záver	112
Zhrnutie	112
8 Výber prípadu	114
Zovšeobecniteľnosť v kvalitatívnom výskume	114
Kombinovanie kvalitatívneho výskumu s kvantitatívnymi nástrojmi na meranie populácií	115
Cielový výber	116
Teoretický výber	117
Zovšeobecniteľnosť na základe jedného prípadu	121
Poznámky na záver	123
Zhrnutie	123
9 Ako písať návrh výskumného projektu	125
Buďte praktický	126
Buďte presvedčivý	126
Naznačte širšie prepojenia	127
Buďte zrozumiteľný	127
Plánujte skôr, než budete písať	128
Zhrnutie	129
Tretia časť • ANALÝZA VAŠICH DÁT	131
10 Ako začať analýzu dát	131
Naštartovanie analýzy	132

Interview	134
Poznámky z terénu	137
Texty	140
Prepisy	142
Poznámky na záver	148
Zhrnutie	148
11 Ďalšie rozpracovanie analýzy dát	150
Prípadová štúdia: Pozorovanie na kardiologických klinikách	150
Poznámky z terénu a analýza dát	152
Prepisy a analýza dát	161
Poznámky na záver	164
Zhrnutie	164
12 Využitie počítačov pri analýze kvalitatívnych dát Clive Seale	167
Výhody CAQDAS	168
Obmedzenia a nevýhody	174
Balíky hlavného prúdu: ETHNOGRAPH, NUD • IST a ATLAS	179
Vytváranie teórie s pomocou CAQDAS	181
Hyperlinky na postmoderné čítanie textu	184
Zhrnutie	186
13 Validita a reliabilita	188
Validita	188
Reliabilita	198
Záver	201
Zhrnutie	201
Štvrtá časť • AKO SI UDRŽAŤ KONTAKT	205
14 Písanie záznamov	205
Záznamy o prečítanej literatúre	205
Výskumné denníky	207
Zhrnutie	209
15 Vzťahy v teréne	212
Prostredie a prístup	213
Etika v kvalitatívnom výskume	215
Prípadová štúdia: Otvorený prístup k verejnému prostrediu	217
Spätná väzba: Prípadové štúdie	220
Prípadová štúdia: Rodovosť v teréne	222
Spätná väzba ako spôsob validizácie?	223
Zhrnutie	224

16 Získanie spätnej väzby	226
Písanie	226
Hovorenie	227
Umenie prezentácie výskumu	229
Záver: Prečo je spätná väzba dôležitá?	233
Zhrnutie	233
Piata časť • PÍSANIE PRÁCE	235
17 Niekoľko prvých strán	235
Názov	236
Abstrakt	236
Obsah	237
Úvod	237
Zhrnutie	238
18 Prehľad literatúry	240
Praktické otázky	240
Zásady	242
Potrebujete kapitolu o prehľade literatúry?	244
Zhrnutie	245
19 Kapitola o metodológii	247
Čo by mala kapitola o metodológii obsahovať?	247
Poznámky na záver	250
Zhrnutie	251
20 Písanie kapitol o dátach	253
Makroštruktúra	254
Mikroštruktúra	258
Dofahovanie	261
Zhrnutie	262
21 Záverečná kapitola	264
Prečo je potrebná záverečná kapitola	264
Čo presne by mala vaša záverečná kapitola obsahovať?	265
Čo je dobré a čo nie je až také dobré	265
Vytváranie teórie ako premýšľanie o dátach	266
Zhrnutie	267
Šiesta časť • DOZVUKY	269
22 Ako prežiť obhajobu	269
Príprava na obhajobu	269

Ústna obhajoba	270
Výsledky	271
Prepracovanie práce po ústnej obhajobe	272
Prípadová štúdia: príklad ústnej obhajoby dizertačnej práce	272
Zhrnutie	276
23 Publikovanie	278
Komentáre recenzentov	279
Zhrnutie	282
24 Typy publika	284
Verejní činitelia	285
Ľudia z praxe	286
Laické publikum	287
Záver	288
Zhrnutie	288
25 Ako si nájsť zamestnanie	290
Ako sa dozvedieť o voľných miestach	290
Postúpte do užšieho zoznamu uchádzačov	291
Pohovor	292
Poznámky na záver	293
Zhrnutie	293
Siedma časť • EPILÓG	295
26 Kontroverzný charakter kvalitatívneho výskumu	295
Kvalita v štyroch výskumných štúdiách	296
Štyri problémy „kvality“	300
Poznámky na záver	307
Zhrnutie	307
Príloha: Konvencie pre zhotovovanie prepisov	310
Slovník pojmov	312
Literatúra	314
Menný register	322
Vecný register	325

Úvod

Toto je štvrtá kniha o metodológii, ktorú som napísal alebo redigoval od roku 1985. Všeobecne panuje názor, že texty o výskumných metódach sa dobre predávajú, ale to naozaj nepovažujem za hlavný motív. Preto sa môžete oprávnene opýtať: prečo teda som napísal túto knihu?

Stručná odpoveď znie, že študentom, podľa mňa, stále chýba praktický sprievodca, ktorý by im pomohol preniknúť do remesla robenia kvalitatívneho výskumu, písania výskumnej správy alebo využívania výskumu, a zároveň by pochádzal od jedného autora. O to som sa pokúsil v tejto knihe.

V oveľa väčšej miere než iné texty o metodológii kladiem dôraz na zručnosť kvalitatívneho výskumu v kontexte praktických problémov, s ktorými sa začínajúci výskumník stretáva. Preto kombinujem pôsobivé príklady zo skúseností študentov „v teréne“, prípadové štúdie z významných kvalitatívnych výskumov, prehľady kľúčových zručností a cvičenia na testovanie vašich vedomostí.

V knihe čerpám zo svojich viac ako pätnásťročných skúseností z vedenia prípravných workshopov pre doktorandov, z kurzu Koncepty a metódy kvalitatívneho výskumu pre študentov magisterského štúdia, ako aj z pregraduálneho kurzu kvalitatívneho výskumu. Kurzy ma presvedčili, že jediný spôsob, ako nadobudnúť rutinu v kvalitatívnom výskume, je aplikovať naučené poznatky o rôznych metódach na skutočné dáta. Príklady a cvičenia v tejto knihe sú rozvrhnuté tak, aby umožnili začínajúcim rozvíjať skôr praktické zručnosti než prostú schopnosť napísať na skúške dobré odpovede.

Moji čitatelia by si však mali uvedomiť, že ani knihy im nemôžu ponúknuť čisto „neutrálne“ spracovanie nadhodnených tém. Veľa závisí od materiálu, ktorý je zahrnutý (aj ktorý zahrnutý nie je) a od konkrétneho prístupu autora: všetci sledujeme svoje vlastné záujmy.

V tejto knihe tvrdím, že kvalitatívny výskum vždy predstavuje aktivitu, ktorá má vychádzať z teórie. To znamená, že „praktické zručnosti“ napokon nie sú jediným východiskom, a už vôbec ich nemôžeme akceptovať ako súbory svojvoľných „receptov“.

Ďalej už dlhšie tvrdím, že väčšina dichotómií alebo polarít v spoločenských vedách je nanajvýš nebezpečná. V lepšom prípade sú to pedagogické barličky pre začínajúcich študentov na zvládnutie náročnej oblasti: pomáhajú im osvojiť si žargón. V horšom prípade slúžia ako ospravedlnenie, prečo nerozmýšľať, čo rozdeľuje skupiny výskumníkov do „ozbrojených táborov“, neochotných učiť sa od seba navzájom.

Napríklad, na rozdiel od niektorých kvalitatívnych výskumníkov som používal kvantitatívne nástroje na meranie tam, kde to bolo vhodné. Zdieľam totiž cieľ kvantitatívnych výskumníkov robiť „vedu“ (voľne definovanú ako kritické preverovanie dát vedúce ku kumulatívnym zovšeobecneniam, ktoré sa dajú vždy neskôr poprieť).

Keďže opovrhujem „ozbrojenými tábormi“, dúfam, že túto knihu rovnako prijímú študenti kvalitatívnych metód z rôznych vedných disciplín. Aj keď nezapriem svoju sociologickú bázu, vždy a všade na svete som sa snažil poskytovať užitočné zdroje študentom z odborov naprieč spoločenskými vedami.

Dúfam, že aj pre postgraduálnych študentov sa táto kniha stane základnou učebnicou, v ktorej sa spájajú praktické rady, ako úspešne zrealizovať dobrý kvalitatívny výskumný projekt, s praktickými odporúčaniami týkajúcimi sa kritérií používaných na ústnych skúškach a pri publikačnej činnosti. Takisto som sa pokúsil zostaviť knihu tak, aby bola užitočná a prístupná pre mnohých študentov magisterského a bakalárskeho štúdia, ktorí si pripravujú diplomové práce na základe kvalitatívneho výskumu. Hoci sa od týchto študentov za normálnych okolností očakáva, že dokončia svoje výskumy rádovo v mesiacoch, a nie rokoch, stretávajú sa aj oni s tými istými problémami týkajúcimi sa výskumného plánu, realizácie a písania výskumnej práce, ktoré rozoberám v tejto knihe. Aj keď nebudú svoj výskum ústne obhajovať, najlepších študenti magisterského štúdia by mali uvažovať o publikovaní svojich prác a študenti bakalárskeho, ako aj magisterského štúdia by sa mali zaujímať o hodnotenie prác na vyššom stupni a o dôležitosť „originality“.

Knihu som usporiadal do siedmich častí. Prvá časť rámcovo načrtáva uvažovanie o prístupe ku kvalitatívnemu výskumu. V kapitole 1 porovnávam kvalitatívny a kvantitatívny výskum a poukazujem na to, čo ich spája. V kapitolách 2 a 3 uvádzam príklady počiatočných a neskorých fáz výskumnej činnosti študentov a poukazujem na to, čo sa môžeme dozvedieť na základe týchto skúsenosti a nápadov. Nakoniec, v kapitole 4, sa zameriavam (a pokúšam sa demystifikovať) náročnosť konceptu „originality“ vo výskume.

V druhej časti ponúkam prehľad niekoľkých hlavných problémov, ktoré vzniknú, keď začnete plánovať výskumnú štúdiu. V kapitole 5 hovorím o výbere témy. V ďalších dvoch kapitolách sa zaoberám využívaním teórií a výberom metodológie. O komplikovanej otázke, ktorý prípad (prípady) študovať, uvažujem v kapitole 8. V záverečnej kapitole druhej časti sa zamýšľam nad možnosťami, ako písať návrh výskumného projektu.

Tretia časť vás posunie ďalej, k problematike analýzy dát. V kapitole 10 načrtávam, čo sa dá získať včasnou prácou so súbormi dát. V jedenástej kapitole hovorím o tom, ako postupovať v počiatočných fázach analýzy. V dvoch záverečných kapitolách v tejto časti zvažujem možnosti využitia kvalitatívnej analýzy dát podporovanej počítačom, a otázky validity a reliability.

V štvrtej časti sa zameriavam na spôsoby, ako si udržať kontakt tak s dátami, ako aj so subjektmi „v teréne“. V troch kapitolách hovorím o tom, ako si písať záznamy (vrátane výskumného denníka), rozoberám vzťahy v teréne (vrátane etických otázok) a získavanie spätnej väzby vo vašom výskume.

V piatej časti sa venujem fáze „spisovania“ výskumu. Jej päť kapitol prináša nasledujúce témy: ako začať výskumnú správu, ako napísať efektívny prehľad literatúry, kapitoly o metodológii a o dátach, a čo dať do záverečnej kapitoly.

V štyroch kapitolách v šiestej časti sa zaoberám tým, čo nasleduje po ukončení vý-

skumu. V závislosti od úrovne vašej práce môže ísť o ústnu obhajobu, o publikovanie vášho výskumu, alebo aj o získanie zamestnania. Nech je úroveň práce akákoľvek, dobrú výskumnú správu vždy adresujeme konkrétnemu publiku (kapitola 24).

Knihu uzatváram siedmou časťou, ktorá pozostáva iba z jednej kapitoly o kontrolnom charaktere kvalitatívneho výskumu. Túto kapitolu píšem oveľa polemickejším tónom ako zvyšok knihy a zároveň ju predkladám ako epilóg.

Kapitolu 12 v tejto knihe napísal môj kolega Clive Seale a som mu veľmi vďačný za jeho zručný výklad o analýze dát podporovanej počítačom.

Viacerí ľudia mi pomáhali pri postupne vznikajúcich verziách tejto knihy. Konkrétne by som rád spomenul Jaya Gubriuma, Clivea Sealea a Kathy Charmazovú, ktorí mi bez obmedzenia venovali svoj čas a námahu, ďaleko za hranice povinnosti. Takisto sa chcem poďakovať všetkým študentom, na práce ktorých odkazujem v kapitole 3; Georgii Lepperovej, Sete Wallerovej a Vicki Taylorovej za to, že mi dovolili citovať z ich výskumných denníkov a Greer Rafertyovej za tlačenie postupne vznikajúcich verzií knihy bez jedinej sťažnosti. Anne Murcottová mi láskavo dovolila citovať z jej nepublikovanej práce o písaní študentskej práce.

Prvá a posledná kapitola tejto knihy sú upravené verzie niektorých mojich už publikovaných prác. Kapitola 1 vychádza sčasti z mojej kapitoly „Kvalitatívne/kvantitatívne“, v C. Jenks (ed.), *Core Sociological Dichotomies*, Londýn: Sage, 1998. Kapitola 26 je prepracovanou verziou mojej práce „Kvalita kvalitatívneho prieskumu v oblasti zdravotníctva“, *Social Sciences in Health*, 1998, 4 (2), s. 104–118.